

מוסדות
**דרכי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייס שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

שקולח מצות ציצית

הלכה

בדיקת חציצית לפני לבישת חטלית

פרשת שלח תשפ"ז

שנה כ"ז - קובץ כ"ח [תתקנ"ג]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י

מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של

מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:

ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת שלח

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

"דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת" (במדבר ט"ו ל"ח).

"קודם שיברך, יעיין בחוטי הציצית אם הם כשרים, כדי שלא יברך לבטלה" (שו"ע או"ח סימן ח' ס"ט).

הנה הלכה זו שצריך לעיין בציצית לפני לבישת הטלית כתבו הטור (שם) ומקורו בדברי הרא"ש סוף הל' ציצית, וז"ל:

"והחרד אל דבר ה' יבדוק הציצית קודם עטיפה כדי שלא יברך ברכה לבטלה".

אך בשו"ת הרא"ש (כלל ב' סי' ט') כתב דאין צריך לבדוק ציצית כשלו בשו דאוקמינן לה אחזקה, ולפיכך אין העולם נוהגין לבדוק. והבית יוסף הביא את דברי הרא"ש בתשובותיו וז"ל:

"ואף על פי שכתב בתשובה כלל ב' סימן ט' שהעולם לא נהגו לבדוק כל הציציות בכל שעה שמתעטף משום דמוקמינן להו בחזקת כשרות כתב רבינו כדבריו בפסקים שהחרד אל דבר ה' יש לו לבדוק".

והב"ח הבין מדברי הבית יוסף שיש סתירה בין הני תרי מקורות שבדברי הרא"ש, וכתב דאין כאן כל סתירה. דמעיקר הדין באמת אין צריך לבדוק, ואכן מנהג העולם שלא לבדוק, אך מ"מ מדת חסידות לבדוק. ולכאורה נראה שכך גם כוונת הבית יוסף, דו"ק בלשונו.

אמנם מלשון הטור והשו"ע נראה טפי שאין כאן מדת חסידות בעלמא, אלא הלכה פסוקה, דהלא כתב הטור "ויעיין הציצית קודם לכן שיהיו שלימים שאם נתקלקל אחד מהם הוא ברכה לבטלה". וכע"ז הוא לשון השו"ע. ולא כתבו שבעל נפש יחמיר כמ"ש בכמ"ק, הרי שהלכה זו פסוקה היא. וכך נקטו רבים מן האחרונים, וכתבו כמה טעמים דלא סמכינן אחזקה.

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

א. הב"ח כתב בדביקה זו מעיקר הדין היא דכיון דחזקה זו הוי חזקה התלויה במעשה, כיון שאינה בטבע, שכשרות הציצית לאו ממילא באה אלא ע"י מעשה האדם, לא הוי חזקה גמורה, וכמבואר בבכורות (כ' ע"א) דרובא התלויה במעשה לא אזלינן בתרה, ומשום כך לא סמכינן ארוב בהמות מתעברות ויולדות תוך שנתן ופירשו רש"י ותוס' (ד"ה רבינא) דכיון דתליא בהרבעה ע"י אדם הוי רובא דתליא במעשה.

והמגן אברהם (ס"ק י"א) דחה את דברי הב"ח, דלאחר שהאדם עשה מה שעשה וקשר ציציות כשרות בכנפי כסותו שוב אין החזקה תלויה במעשה, כשם שמקוה שמילאו בו מ' סאה מחזיקין אותו בכשרות אף שהאדם מילא את המקוה ולא מלאכי השרת.

ולכאורה הכי מסתברא, דלכאורה אין לדמות בזה רובא לחזקה, דאף דרובא עדיף מחזקה מ"מ חלוקים הם ביסוד גדרם, דיסוד דין רוב הוא בהסתברות, ואף שביארתי במנחת אשר שמות (סימן ס"ג) דרוב אינו ראיה, מ"מ פשוט שיסוד גדר הרוב הוא בהסתברות, וכיון שכן יש סברא לומר דבתופעות טבעיות מסתבר טפי ללכת אחר הרוב מבתופעות התלויות במעשה והן צפויות להשתנות לפי האנשים המקומות והזמנים, אבל בחזקה שכל ענינה וגדרה משום שאין אנו חוששין להשתנות של מצב קדום מספק, מה לן איך נוצר אותו מצב קדום אם מעצמו או ע"י מעשה כיון שידענו שציציות אלו כשרות היו, וצ"ע.

ב. וגם המגן אברהם נקט דלא סמכינן אחזקה וצריך לבדוק מעיקר הדין, אך מטעם אחר, דכיון שדרך הציצית להתקלקל ולהתנתק אי אפשר לסמוך אחזקה, וכמבואר בהל' מקוואות (יו"ד סי' ר"א סעיף ס"ה) דמקוה שחזקתה שמימיה מתמעטין אין טובלין בה אלא אם כן בדק ומצא שיש בה מ' סאה, ולא מוקמינן לה אחזקות כשרות, עי"ש.

ויש לפקפק בדמיון זה, דשאני מקוה שמתמעט והולך מרגע לרגע ולפיכך אין בה חזקת כשרות, משא"כ בציצית, אך מ"מ המגן אברהם כתב לדמות מילתא למילתא.

ודברי המגן אברהם עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, וכתב עוד (סימן י"ג סק"ה) לבאר מה דאיתא בשו"ע (שם ס"ה) דמותר לצאת בשבת בטלית מצוויצת ללא בדיקה, וכתב הרמ"א דמוקמינן לטלית בחזקת כשרות.

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

וביאר המגן אברהם, דמה דאיתא בסעיף ח' שצריך לבדוק את הציצית לפני הברכה בכל יום דלא מוקמינן אחזקה, הוי משום שאי אפשר להעמיד את הטלית אחזקתן לעולם ועד, ובמקודם או במאוחר ודאי יתנתקו, ומשום כך צריך לבדוק בכל יום. אך מכיון שבדוקן בכל בוקר לפני העטיפה שוב מהני חזקתן שאין צריך לבדוקן פעם נוספת כשיוצא מהם לרה"ר בשבת, עי"ש.

ולפי זה יש טעם ותבלין במש"כ המגן אברהם דציצית עומדים להתנתק והוי דומיא דמקוה שמימיה מתמעטין, דאף דלא הוי דומיא ממש, דהמקוה מתמעטת והולכת מטבעה, מ"מ גם בציצית מכיון שקרוב הדבר שמתנתקין, אי אפשר להעמידן אחזקתן ללא גבול, ומשום כך נהגו לבדוקן בכל יום, ודו"ק בזה, ועדיין יל"ע בזה טובא.

וגם בשאלה זו נחלקו קמאי. דהמהרי"ט (ח"א סי' י"א) כתב דביום שצפויים להגיע סימני גדלות לא סמכינן אחזקת קטנות, דהוי חזקה העשויה להשתנות, אך בשב שמעתתא (ש"ג פרק י"א – י"ג) האריך להוכיח דחזקה העשויה להשתנות הוי חזקה גמורה.

והפנ"י בקו"א לקידושין (אות צ"ד) כתב דאף אם לא הוי חזקה אין זה אלא בהא דסימני נערות, דעתידים לבא בזמן מוגדר וקבוע, ועוד דבכל שעה גדלה ואתאי, משא"כ בשאר חזקות, ובאמת הרי אמרו בגיטין (כ"ח ע"א) דאשת כהן שהלך בעלה למדה"י אוכלת בחזקת שהוא קיים, הרי שחזקת חיים חזקה גמורה היא אף שעשויה להשתנות מעצם טבעה, הרי דכיון שאינה עשויה להשתנות באופן מידי חזקה גמורה היא. ולפ"ז נראה דבציצית לא הוי עשויה להשתנות כיון שאפשר שיעמדו ימים רבים ולא יקרעו וגם אין בהם שום השתנות טבעית בכל שעה כמו בחזקת קטנות דגדלה ואתאי.

ג. והט"ז (סק"ח) כתב דבאמת סמכינן אחזקה ומשום כן לא כתבו הרא"ש, הטור והשו"ע אלא שצריך לבדוק כדי שלא יברך ברכה לבטלה, ולא כתבו שצריך לבדוק כדי שלא יכשל בביטול מצות ציצית בלובשו ד' כנפות בלי ציצית, דבאמת סמכינן אחזקה אלא שמשום חומרת ברכה לבטלה יש לבדוק את הציצית לפני לבישתן.

ושוב הקשה הט"ז ולמה אינו חייב לבדוק מעיקר הדין משום דכל דאיכא לברורי צריך לברר ולא סמכינן אחזקה, דהלא אף ברוב דעדיף מחזקה מצינו (יו"ד סי' א' סעיף

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

א' דאף דרוב מצויין אצל שחיטה מומחין הם, מ"מ כששוחט בפנינו צריך לבדוק, דכל שאפשר לברר לא סומכים על רוב וק"ו שלא סמכו על חזקה.

וכתב לחלק בטוב טעם ודעת, דשאני הא דרוב מצויין אצל שחיטה דיש בה מיעוט שאינם מצויים אצל שחיטה וכיון שכן צריך לברר, לא כן בחזקה דמעיכא דכיון שכבר בדק פעם אחת ומוקמינן אחזקה מהיכי תיתי לומר שצריך לברר, עי"ש.

אמנם המג"א שם כתב [לפני שפקפק על עיקר החזקה כנ"ל], דהטעם שלא לסמוך על חזקה זו הוא מכיון דכל היכא שיכול לברר אין סומכין על החזקה וכמ"ש ביו"ד (סי' א' סעיף א') לענין רוב מצויין אצל שחיטה.

והט"ז כתב לפי דרכו דאם לובש הוא שתי טליתות או יותר די שיבדוק אחד מהם דשוב אינו ברכה לבטלה, ואין צריך לבדוק את כל הטליתות, דהלא כל החשיש אינו אלא משום ברכה לבטלה.

אך לשיטת הב"ח והמג"א אף הלוכש הרבה ציציות צריך לבדוק את כולם כיון שאין טעם הדברים משום הברכה, וז"פ.

והנה ידוע על אחד הגדולים המובהקים הגר"ח פ' שיינברג זצ"ל שהיה לובש ציציות רבות מרוב חביבות המצוה, ומעולם לא גילה לאיש ואף לא לתלמידיו הקרובים פשר דבר למנהגו זה שלא ידענו כותיה בשאר גדולי ישראל. ולפי הבנת הב"ח והמג"א צריך לבדוק את כל הציציות בכל בוקר, אך לשיטת הט"ז די שיבדוק בשלימות אחד כדי להוציאו מחשיש ברכה לבטלה.

ובעצם מנהגו, הנה כתב הרלב"ג בפירושו על התורה (במדבר ט"ו ל"ט):

"ועוד למדנו ממה שנאמר וראיתם אותם, ולא אותם וחבירו, ר"ל אין ראוי לאדם שיסע יחד שני טליתות מצויצות".

הרי שאין זה ראוי שילבש אדם שתי ציציות וכ"ש ציציות רבות.

אך לא מצינו מקור לדבריו לא בדברי חז"ל ולא בדברי הראשונים מנחילי מורשה.

וכבר תמה עליו החות יאיר במקור חיים (קיצור הלכות סעיף ט'), וכך גם המלבי"ם בארצות החיים (סוס"י כ"ד), עי"ש.

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

והנה כתב בשו"ת בית יעקב (סימן פ"ד) דכל שאין לו ציצית אחרים אינו צריך לבדוק, ובשו"ע הרב (סימן ח' קו"א) תמה עליו דהלא מה ירוויח אם לא יבדוק, דממה נפשך אם ציציותיו כשרות למה לא יבדוק ואם ציציותיו פסולות הלא יברך ברכה לבטלה, ואכמ"ל.

ובשו"ת מהר"י אשכנזי (או"ח סימן ב') כתב מדעתא דנפשיה, דכשאין לו טלית אחרת מותר ללבוש בשבת טליתו ללא בדיקה, דכיון שנפסק (סימן י"ג ס"ג) דבשבת אין צריך לפשוט טלית אף שנפסל משום כבוד הבריות, ממילא למחרת ביום החול יתחייב לבדוק, ומשום כך בשבת מוקמינן אחזקתייהו, עי"ש. ויש לפלפל בזה טובא.

ועוד חידוש מצינו בזה בשו"ת שיבת ציון לבנו הגדול של הנודע ביהודה (סימן ל') שכתב שלא אמרו שצריך לברר אלא כשיכול לברר ללא טירחא יתירה, אבל בטירחא גדולה אינו צריך לברר. ואף על פי שאין זו טירחא גדולה לעיין בציציות, אבל שיהיה האדם מעיין בציצית כל בוקר הוי ליה כטירחא יתירה שאינו מחוייב בה. ועיין שם (סימן כ"ט – ל') שהאריך מאוד ביסוד זה.

ד. ודרך מחודשת בביאור הלכה זו כתב המלבי"ם בארצות החיים (ארץ יהודה, שם), ויסוד דבריו לפי המבואר בגיטין (שם) דלשמא מת לא חיישינן ולשמא ימות חיישינן, הרי דחזקת חי לא מהני אלא כשבאנו לדון על ההוה אבל אין חזקה שלא ימות בעתיד, ומשום כך אמרו דאשת כהן שנתן לה בעלה גט ואמר לה הרי זה גיטיך שעה אחת לפני מיתתי אסורה לאכול בתרומה מיד, דחיישינן שמא ימות לאחר שעה מועטת ונמצאת אוכלת תרומה למפרע. וה"ה לגבי ציצית דאף דלא חיישינן שמא נפסלו הציצית לאסור את עצם לבישתן, דלעולם מוקמינן אחזקתן דכשרות הן, אך לא כן גבי הברכה דהלא מברכין עובר לעשייתן, וא"כ יש לחוש שמא יפסלו הציציות בין הברכה ללבישה, ושוב נמצא מברך ברכה לבטלה למפרע.

ולכאורה סברא זו תליא במה שנחלקו הראשונים שהובאו בתוס' בקידושין (מ"ה ע"ב ד"ה בפירוש) לגבי קטנה שיצא אביה למדה"י ואבד זכרו אם יש לה קידושין ע"י אמה ואחיה, דר"ת נקט דכשם שתיקנו קידושין ליתומה ע"י אמה ואחיה תיקנו גם לזו שהלך אביה למדה"י, והר"מ מיוני הקשה איך נתקן לה קידושין והלא יש לחוש שמא יקדשנה אביה במדה"י וקידושי קידושי תורה ונמצא אתה מכשילה ואת בעלה בביאת

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

אשת איש. ור"ת תירץ דאין לחשוש שמא קידשה אביה דהא בחזקת פנויה היא, ולשמא נתקדשה לא חיישינן, אך הר"מ חזר והקשה דמ"מ צריך לחוש שמא יקדשנה.

ובמנחת אשר קידושין (סימן נ"ה אות ב') ביארתי מחלוקתם, דלדעת ר"ת רק לשמא ימות חיישינן, משום שסוף כל אדם למות וא"א להחזיק שלעולם לא ימות האדם נגד מציאות החיים, אבל במה שאינו כורח המציאות אין לחלק בין ההוה לעתיד בגדרי החזקות, אבל לדעת הר"מ לעולם אין דין חזקה לעתיד, וכמו שביאר הנוב"י (קמא אהע"ז סי' נ"ה – נ"ו) דכל עיקר גדר חזקה לא נתחדשה אלא על ההוה כדי לפינן מראיית הנגע (חולין י"א ע"א) ולא לעתיד וא"כ אין לחלק בין מה דחיישינן שמא ימות לחשש שמא יקדשנה או שמא יפסלו הציציות שהרי נחלקו בכל עיקר הדין דחיישינן שמא ימות, וכמחלוקתן בשמא יקדשנה אביה כך גם לגבי שאלתנו אם צריך לחשוש שמא יפסלו הציציות בין ברכה לעטיפה.

אך בכל עיקר דבריו יש לתמוה לכאורה, דא"כ מה הועילו חכמים בתקנתן, דאף אם יבדוק לפני הברכה, עדיין יש לחשוש שמא יפסלו הציציות לאחר הברכה, דהלא זה כל עיקר החשש מעיקרא. ומש"כ המלבי"ם דמשבדק אין צריך לדין חזקה דהלא רואה הוא שלא נפסלו הציציות, לא הבנתי, דאף דבאמת אין צריך לדין חזקה כשרואה שלא נפסלו הציציות, אך בשעה שמברך אין לו להניח שלא יפסלו הציציות לעתיד וברכתו תצא לבטלה, אלא רק משום דין חזקה, וצע"ג.

ואפשר דלזמן מועט ביותר לכו"ע אי"צ לחוש להשתנות אף לולי דין חזקה, דמהי"ת לחוש לשינוי בזמן מועט ביותר, ולזה מהני הבדיקה שלפני הברכה.

ואפשר עוד בביאור דקות הענין, דבאמת אין לחוש כלל למיתה בזמן מועט ביותר, אף לולי דין חזקה, דמהיכי תיתי לחוש לדבר רחוק ביותר, ומש"ה גם אין לחוש שחוטי הציצית יפסלו בין הבדיקה והלבישה, אך לולי הבדיקה יש לנו לחוש לגבי להבא שמא הציציות נפסלו מאז ומקדם, דאף דסמכינן אחזקה לגבי ההוה, לגבי העתיד יש לחוש שמא נפסלו הציציות משכבר, וצ"ע.

ובגוף הדין דלשמא ימות חיישינן, י"א דלא חיישינן אלא בזמן מרובה ולא לזמן מועט, עיין בשו"ת חכם צבי (סימן ק"ו) ובשער המלך (הל' סוכה פ"ד הט"ז).

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

ב

והנה מקור הלכה זו בדברי הרא"ש (בסוף הל' ציצית):

"והחרד על דבר ה' יבדוק בציצית קודם עטיפה כדי שלא יברך ברכה לבטלה".

והרא"ש לכאורה סתר דבריו בשו"ת (כלל ב' סימן ט') שם כתב לתמוה על מי שנהגו לא לצאת לרה"ר בטלית מחשש שמא נפסלו ציציותיו, דאי משום הא האריך לובש ציצית בלי בדיקה, והלא עונש גדול הוא מי שמברך ברכה לבטלה, ואת"ל שבדק, הלא בידו לבדוק גם כשהוא יוצא לרה"ר "והעולם לא נהגו כן לבדוק כל הציציות בכל שעה שמתעטף בטליתו משום דמוקמינן להו בחזקת כשרות עד שיודע לו שנפסלו".

ויש שהבין שהרא"ש סתר דבריו, והטור נקט עיקר כדבריו בפסקיו ודחה את מש"כ בתשובותיו, כך מבואר בבית יוסף, וכן כתב התוס' יו"ט בדברי חמודות סוף הלכות ציצית. אך הב"ח כתב שאין כל סתירה בדברי הרא"ש, ולהדיא כתב בהלכות ציצית שהחרד על דבר ה' יבדוק ציציותיו לפני שיברך, הרי שאין זה מעיקר הדין אלא מנהג של החרדים על דבר ה', ובתשובות כתב שאין זה מנהג העולם, עי"ש.

והנה לעיל (אות א') הבאנו את שיטת הט"ז (סק"ח) שרק משום חומרת ברכה לבטלה אמרו שצריך לבדוק.

ויש לעיין בדברי הט"ז, שהן הם פשטות לשון הטור והשו"ע דאין החשש אלא משום חומרת ברכה לבטלה, ולכאורה חשש הוצאת משא לרה"ר חמור מחשש ברכה לבטלה, ובפרט לשיטת השו"ע דיש רה"ר בזמן הזה, וגם האיסור ללבוש ד' כנפות בלי ציצית דהוי ביטול מצות עשה דאורייתא חמור מאיסור ברכה לבטלה שלדעת פוסקים רבים אינה אלא איסור דרבנן, וכמבואר במגן אברהם (סימן רט"ו סק"ו).

וביותר יש לתמוה מאחר שהרא"ש בקידושין (פ"א סימן מ"ט) הביא את דברי ר"ת דאיסור ברכה לבטלה אינו אלא מדרבנן, ומה שהסמיכו חז"ל (ברכות ל"ג ע"א) איסור זה על הלאו דלא תשא את שם ה' לשוא אינו אלא אסמכתא, ומשמע דס"ל כשיטתו, ואם כל איסור ברכה לבטלה אינה אלא מדרבנן, למה חששו יותר לברכה לבטלה מאשר לחששות שהן מן התורה.

ועוד דרך מצינו בזה בדברי הב"ח:

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

"אכן נראה לפענ"ד דמן הסתם אין לסמוך על החזקה מדינא לגבי ציצית, דדוקא היכא דהחזקה קבוע ואתיא ממילא מצד טבע העולם כמו בהמה דהויא בחזקת כשרות משעה שנולדה (חולין ט א) אבל הכא חזקה אינה ממילא אלא תליא במעשה האדם שתיקן הציצית לא סמכינן אחזקה דשמא נתקלקל אח"כ, תדע דהא גבי רובא דעדיף מחזקה כדאיתא בריש פרק האשה שהלך בעלה וצרתה למדינת הים (יבמות קיט ב) אפילו הכי ברובא דתלי במעשה לא אזלינן בתר רובא כדמסיק רבינא בבכורות פרק הלוקח בהמה".

אמנם מכיון שמבואר בלשון הרא"ש שאין זה אלא חומרא יתירה לכל החרד את דבר ה' וכך הבנת הט"ז, יש מקום להבין דאף לחששות שהן מן התורה לא חששו כיון שמעיקר הדין מוקמינן אחזקה. ומ"מ לענין ברכה לבטלה יש לחוש טפי מכיון שמדובר מקדושת השם הגדול והנורא. ודו"ק בזה.

וכבר תמה עליו המגן אברהם שאין הנידון דומה לראיה דהלא במס' בכורות אין רוב בהמות יולדות אלא ע"י הרבעה ע"י אדם וכן גם ברוב מצויין אצל שחיטה מומחין הם, שאין להניח שנעשו מעשים אלה אף שעפ"י רוב כך נעשים, דרוב התלוי המעשה האדם הוא רוב קלוש, משא"כ בציצית דלא סמכינן על רוב שמסתמא נעשו הציצית כדין אלא סמכינן על מה שנבדקו הציציות ונמצאו כשרות, והרי זה דומה למקוה שנבדק והיה בה מ' סאה דמעמידין המקוה על חזקתה כמבואר במס' נדה (ב' ע"ב), ומה לן במה שהציציות נעשו ע"י אדם והמקוה נתמלא ע"י אדם.

ולא ירדתי לסוף דעת המגן גבורים (שה"ג סק"ח) שהסבירו את סברת הב"ח דכיון שאין קרובב בטבע שמא נשתנה מכמות שהיה, ויש בדבריו ערבוב תחומים בין שני עניינים שונים, חזקה העשויה להשתנות שאף בחזקה שבטבע הוי חזקה גרועה כמו חזקת קטנות וחזקת בתולה, לחזקה התלויה המעשה, ומה ענין זה אצל זה. ואף שדרך זו מתיישב בלשון הב"ח שכתב דכיון דהוי חזקה התלויה במעשה מסויים "לא סמכינן אחזקה דשמא נתקלקל אח"כ", מ"מ אין לדברים פשר.

ולכאורה דברי המגן אברהם ברורים ומוצקים.

ובעצם הענין דכל שאפשר לברר לא סמכינן אחזקה הארכת מאוד במק"א (עיי' לקמן אות ג').

ג

האם סומכין על רוב וחזקה במקום שאפשר לברר

הנה נתתי אל לבי לברר ולבאר סוגיא גדולה ורחבה שמצינו בה מקורות רבים ואפיקים נרחבים, האם ובאיזה מדה סומכין על רוב וחזקה במקום שאפשר לברר. ואם אכן לא סומכין, יש להבין מה גדר אפשר לברר, ומה מדת הטורח הנדרשת בבירור זה.

ותחילה נביא בזה י"ב מקורות ממרחבי ארבעת חלקי השו"ע, ושוב נדון בשרש הענין וטעמא דמילתא.

א. במס' פסחים (ד' ע"א) איבעיא לן בשוכר בית ביום י"ד האם יכול לסמוך שחזקתו בדוק או שמא חייב הוא לבדוק חמין. במסקנת הגמ' הסיקו שחזקתו בדוק. אך כבר כתבו הראשונים מדברי הגמ' שאם המשכיר בפנינו צריך השוכר לשאול את פיו, כי במקום שאפשר לברר לא סומכין אחזקה.

וכך למדו מדברי הגמ' בתחילת הסוגיה:

"למאי נפקא מינה, לישאיליה. דליתיה להאי דלשיווליה, לאטרוחי להאי מאי".

הרי דאם איתנהו למשכיר צריך לשאול את פיו.

וכך נפסק בשו"ע (סימן תל"ז ס"ב):

"השוכר בית מחבירו בי"ד ואינו יודע אם הוא בדוק, אם הוא בעיר שואלו אם בדוק, ואם אינו בעיר, חזקתו בדוק ומבטלו בלבו ודיו".

אך כתב הב"ח שם:

"וכתב הר"ן דליתיה להאי דנישאיליה כלומר דאי איתיה למשכיר קמן לא נפקא לן מינה מידי דאפילו נימא דחזקתו בדוק כל היכא דאיתיה קמן שיילינן ליה וכו' ואין פירושו מכריח שכן הדין דאיכא למימר דלמאי דפשיט רב נחמן בר יצחק דחזקתו בדוק אין צריך למישיאיליה אפילו בדאיתיה קמן והא דקאמר למאי נפקא מינה לישאיליה הכי פירושו מאי נפקא מינה בבעיא זו דמספקא לך הלא כיון דספק הוא נשיאיליה להוציא מידי ספק".

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

ובצדק תמה עליו הפר"ח (שם סק"ב) דאין זו משמע מסוגיית התלמוד, וכך הקשה הט"ז (סק"ב) דבכל מקום איבעיא לן בהלכתא גבירתא, אף שאפשר לברר. והסיקו בדברי הראשונים דמסתפקים דאעפ"י שחזקתו בדוק מ"מ בדאפשר צריך לברר.

והישועת יעקב (שם סק"ד) כתב דחלילה לתלות בב"ח טעות ודברים שאין בהם טעם, וכתב לחדש דאכן לפי נוסח השאלה אם חזקתו בדוק או לא הקשו דאין בזה נפ"מ דאף אם חזקתו בדוק מ"מ צריך לברר, אך במסקנת הסוגיא שאמרו "הכל חברים אצל בדיקת חמץ" ועדיף מרוב בעלמא, באמת אין צריך לשאול, עי"ש.

ולמדנו מדבריו דאין בזה כלל גמור, דהלא זו פשיטא לן דודאי אי אפשר לומר דהכל בודקין את החמץ בליל י"ד כאשר מתכוונים להשכיר את הבית למחרת, והלא מסקנת הגמ' אמרו דחזקתו בדוק, הרי דאין זה ודאות אלא חזקה, אך מ"מ חזקה אלימתא היא זו ולדעת הב"ח, בחזקה זו אי"צ לברר.

אך כל שאר הפוסקים לא חילקו בזה ונקטו דלעולם צריך לברר אף שחזקתו בדוק.

ב. במס' חולין (י"ב ע"א) אמרו "רוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן" וכתבו הטור והשו"ע (יו"ד סימן א' ס"א) דכיון שכן מותר לאכול משחיטת אדם אעפ"י שאין מכירין אותו שהוא מומחה ויודע, אך הני מילי אם אינו בפנינו אבל אם בפנינו הוא צריך לבודקו אם הוא מומחה, וזה דעת הרי"ף ובה"ג, וכך כתב הרי"ף (ג' ע"ב מדה"ר):

"והיכא דראה אחד ששחט ואזל ליה לעלמא ולא ידע אי גמיר אי לא גמיר אותה שחיטה מותרת דרוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן".

הרי דרק אם אזל ליה לעלמא ואינו בפנינו סומכין על הרוב, אבל אם בפנינו הוא צריך לבודקו.

ובעל המאור חולק על הרי"ף וס"ל דאף אם הוא בפנינו סומכים על הרוב ואין צריך לבדוק ולברר, והרמב"ן במלחמותיו (ד' ע"א מדה"ר) הצדיק את דברי הרי"ף ובין השאר הביא ראיה מדין חזקתו בדוק במס' פסחים דאם המשכיר בפנינו צריך לשאול אותו, עי"ש.

ובשאלה זו נחלקו הרשב"א והרא"ה בתורת הבית.

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

הרשב"א הלך בעקבות רבו הרמב"ן וכתב (בית א' שער א') דאם השוחט בפנינו צריך לבדוק, וכדברי הרי"ף, והרא"ה נקט שהגאונים לא כתבו כן אלא ממדת חסידות אבל לפי ההלכה אי"צ לבדוק.

והריטב"א (חולין ג' ע"ב) כתב להלכה כדברי רבו הרא"ה, עי"ש.

ולכאורה יש לתמוה דהלא רובא וחזקה רובא עדיף (קידושין פ' ע"א, ב"ב צ"ג ע"א ונדה י"ח ע"ב) ולגבי חזקתו בדוק מודי כו"ע שאם אפשר צריך לברר וכדמוכח מדברי הגמ' ולגבי רוב המצויין אצל שחיטה נחלקו גדולי הראשונים.

אך באמת כבר כתב הריטב"א (פסחים ד' ע"ב) בענין זה "דלאו כל החזקות שוות", ואין לדמות בזה מילתא למילתא וללמוד דבר מתוך דבר. ובאמת כשאמרו רובא וחזקה רובא עדיף מיירי ברובא אלימתא נגד חזקה דמעיקרא, ולגבי נידון דידן מדובר ברוב קלוש, וחזקה אלימתא, ואפרש.

כבר כתבו הראשונים שמלבד מה שיש שני גדרים יסודיים בהא דאזלינן בתר רובא, רובא דאיתא קמן כגון תשע חנויות, ורובא דליתא קמן כגון רוב בהמות כשרות הן, יש עוד דרגות ורמות שונות בדין רוב.

רוב התלוי במעשה, איתא בבכורות (כ' ע"א) דלא אזלינן בתרה, ולפיכך לא סמכינן על רוב בהמות מתעברות ויולדות לגבי ספק בכור כי הוי רוב התלוי במעשה.

וכתבו שם התוס' (ד"ה רבינא) דרוב בעילות אחר הבעל לא חשיב רוב התלוי במעשה דמעשה זו הוי טבע האדם, משא"כ בבהמה שהרבה פעמים צריך להרביעה, עי"ש.

ועוד כתב הב"ח בכמ"ק (או"ח סימן ח' סעיף ח', יו"ד סימן י"ח סעיף ט"ו, אהע"ז סימן מ"ה סעיף ב' ושו"ת [ישנות] סימן קכ"ט) דרוב התלוי במנהג ובמעשה הוי רוב קלוש.

וכבר כתבו רבותינו הראשונים הרמב"ן והרשב"א (קידושין דף נ' ע"ב) דבאתרא דרוב האנשים מסבלי והדר מקדשי והמיעוט תחלה מקדשים את האשה ואח"כ שולחים סבלונות חוששין למיעוט ואם שלח האיש סבלונות חיישינן שקידשה מקודם וצריכה גט.

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

והקשו הראשונים למה באמת לא סמכין ארובא ששולחים סבלונות לפני שמקדשים וכתב הרמב"ן שם:

"וטעמא דמלתא משום דהאי רוב לאו רוב גמור הוא, שאינו חיוב, ואם רצו אין נוהגין כן, ואינו דומה למה שאמרו רוב נשים מתעברות ויולדות ומיעוט מפילות שהוא רוב של חיוב וטבע, אבל רוב מנהג פעמים שאדם נוהג כמנהג המיעוט וכו'".

וכך כתב הרשב"א בסגנונו:

"אף על פי דבעלמא לא חיישין למיעוטא אלא הולכין אמר הרוב בין להקל בין להחמיר, התם הוא ברובא דמחייב כגון רוב נשים מתעברות ויולדות ומיעוט מפילות אבל רוב התלוי במנהג וכל אחד נוהג כמנהג שלבו חפץ אנו אומרים שמא זה נהג כמנהג המיעוט וכו'".

ויש לעיין ברוב המצויין אצל שחיטה מומחין הם, מה גדרו. האם זה רוב התלוי במנהג ובמעשה וכהא דבכורות וקידושין, ואפשר דכיון שמדובר במקצע מסויים שהוא גם מצוה והלכתא גבורתא עדיף טפי מרוב התלוי במנהג, ושמא יש לדון בזה גם מצד כשרות, אך מ"מ אין בזה רוב גמור בחיוב ובטבע כהגדרת הראשונים.

ויש לדון אף בגדר חזקתו בדוק, דמצד אחד דומה הדבר לרוב התלוי במנהג, ואף בזה יש לדון מצד חזקת כשרות, ואפשר שחזקה זו דומה לחזקת רבות שבהן קבעו חז"ל את דפוסי התנהגותם של סתם בני האדם, כגון חזקה אין אדם פורע תוך זמנו, אין אדם תובע אא"כ יש לו, אין העדים חותמין על הגט אא"כ נעשה בגדול, וכדומה חזקת רבית.

אך מ"מ אין לתמוה כלל, למה מודי כו"ע בחזקתו בדוק דאם אפשר לברר כך צריך לעשות, ולגבי שחיטה נחלקו, דלא כל החזקות שוות וכמ"ש הריטב"א.

ג. ועוד מצינו בדיני שחיטה, דצריך לבדוק את הסכין לאחר השחיטה אף שנבדק לפני השחיטה ונמצא כשר דשמא נפגם הסכין ע"י העור לפני שחיטת שני הסימנים ושחיטתו פסולה, אך אם נאבד הסכין סמכין על חזקת כשרות הסכין שנבדק ונמצא כשר לפני השחיטה, וכמבואר ביו"ד (סי' י"ח סעיף י"ב):

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

"אף על פי שבדק הסכין קודם שחיטה, צריך לחזור ולבדוק אחר השחיטה, והני מילי שהסכין לפנינו, אבל אם נאבדה, שחיטתו כשרה הואיל ובדקה קודם שחיטה, ואפילו שחט בה הרבה זה אחר זה, ואם נגע במפרקת של אחת מהן, יש להחמיר ולחוש לכל אותן שנשחטו אח"כ".

ומקורו ברמב"ם (פ"א מהל' שחיטה הל' כ"ה – כ"ו), עי"ש.

הרי לן דאף דיש חזקה שהסכין כשר, מ"מ אם הסכין בפנינו צריך לבדוקו ולברר כשרותו.

ד. וכך גם לגבי בדיקת הראיה, שמבואר ביו"ד (סימן ל"ט סעיף א' – ב') שצריך לבדוק את הראיה, אך אם לפני הבדיקה באו כלב או עכו"ם ונטלו את הראיה הבשר כשר לאכילה. הרי דאעפ"י שסומכין על רוב בהמות כשרות כשאפשר לברר צריך לברר. (אך בדברי הראשונים מבואר דעיקר הטעם שצריך לבדוק משום דהוי מיעוט המצוי, אך בדברי הרשב"א בתוה"ב (ביתא שער א') מבואר דהוי משום שצריך לברר אעפ"י שרוב בהמות כשרות, עי"ש).

ובכל עיקר הדין שצריך לבדוק את הראיה מצינו שני טעמים בדברי הראשונים. א. משום דהוי מיעוט המצוי ובמיעוט המצוי לא סמכין על רוב. ב. משום שאפשר לברר בקל, דכאשר פותחים את הבהמה רואים את הראיה נגד עינינו. והרשב"א בתורת הבית הוסיף שאין להתעלם מן האיסור וכיון שהראיה מול עינינו אין להתעלם מבדיקתה.

רש"י בחולין (י"ב ע"א ד"ה פסח) כתב שצריך לבדוק משום ד"שכיח בה ריעותא", וכ"כ הרמב"ן שם "שאינ סמוכין לכתחלה על הרוב בדבר שמיעוטו מצוי".

אך באמת פשוט דשני טעמים אלה הם כשני צדדים של אותו המטבע, ותרוייהו בעינן, ואף במיעוט המצוי לא צריך לבדוק אלא היכא דאפשר, אבל כשאי אפשר או אף במקום שאפשר ע"י טירחא גדולה לא אטרחהו. עיין מש"כ בזה בשו"ת מנחת אשר (ח"ד סימן נ"ח).

ועוד יש לעיין בבדיקת הראיה אם זה חיוב דרבנן או מנהג בעלמא, ודברי הרמב"ן נראין כסותרים אלה את אלה בענין זה, והארכת בזה במק"א, ואכמ"ל.

ה. ובהלכות ניקור (יו"ד סימן ס"ה סעיף י"ג) איתא:

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

"מי שניקר והלך לו ואין אנו יודעים אם הוא בקי בניקור ואין כאן מי שהוא בקי בניקור להראות לו, מותר".

וכתב הרמ"א דאע"ג דרוב מצויין אצל ניקור מומחין הם, מ"מ טוב להחמיר כשאפשר, וציין להמבואר בסימן א' לגבי רוב מצויין אצל שחיטה, וכמבואר לעיל

ו. בהלכות ציצית (סימן ח' סעיף ט') מבואר דיש לבדוק את הציציות בכל יום לפני עטיפת הטלית אם לא נפסלו. ובמגן אברהם (שם סקי"א) כתב דאעפ"י שכבר נבדקו הציציות תמול שלשום וחזקתן כשרות, כיון שאפשר לברר צריך לברר, וכהא דיו"ד סי' א' לגבי רוב מצויין אצל שחיטה.

אמנם במג"א ובט"ז ובכל אחרונים יש בזה ביאורים נוספים שאכ"מ.

ולכאורה סותר המג"א את דבריו דבסי' תל"ז כתב שהטעם שצריך לשאול את המשכיר משום שכנגד חזקתו בדוק יש חזקה שיש חמץ בביתו, וכך כנגד רוב מצויין אצל שחיטה יש חזקת איסור דבהמה, ומשו"כ צריך לברר, משא"כ לגבי ציצית.

והחת"ס (שם על השו"ע סימן ח') כתב ליישב דמאידך עדיפי חזקתו בדוק ורוב מצויין אצל שחיטה מחזקה דהציצית כשרים, ואכמ"ל.

ועוד מצינו יסוד זה בהלכות נדה.

ז. בענין התליה בדם מכה איתא בשו"ע (סימן קפ"ז ס"ה):

"אם יש מכה באותו מקום תולין בדם מכתה ואם דם מכתה משונה מדם ראיתה אינה תולה בדם מכתה".

וכתב שם הט"ז (סק"ט) בשם הפרישה דמסתמא תולין במכה בהנחה שאין דם מכתה משונה מדם נדתה, אבל כששניהם לפנינו צריך לבדוק אם אין שינוי בין זל"ז "שכן מצינו גם בסימן א' דכל היכא שהשוחט לפנינו לא אמרינן רוב מצויין מומחים הן".

ומצינו הלכה זו גם בחשן משפט ובאבן העזר, כאשר עינינו תחזינה מישרים.

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

ח. כתב בשו"ת מהרי"ט (חו"מ סימן צ"ח) דאף שאמרו חזקה שאין העדים חותמין על השטר אא"כ נעשה בגדול (כתובות י"ט ע"א וב"ב קנ"ה ע"א) מ"מ אמרו שם בב"ב במי שמכר נכסיו ומת ובאו בני משפחתו לערער על המכר שקטן היה ואין מכירתו מכירה, והלקוחות לעומתם טענו שגדול היה, ואמרו חכמים לפתוח את קברו ולבודקו אם הביא סימנים, משום דכל היכא דאיכא לברורי צריך לברר אף נגד חזקה, וכמו שמצינו בהא דחזקתו בדוק ובהא דשחיטה. הרי לן מקור להלכה זו אף בחשן משפט ובדיני ממונות.

ט. מיגו לאפטורי משבועה.

בשו"ע (חו"מ סימן רצ"ו סעיף א') כתב:

"אחד המפקיד או המשאיל או המשכיר את חברו בעדים או שלא בעדים, דין א' יש להם, כיון שהודה זה מפי עצמו שהפקיד בידו או שהשאילו או שהשכירו הרי זה נשבע שבועת השומרים, שאין אומרים מגו לפוטרו משבועה, אלא לפוטרו מלשלם".

והרמ"א שם כתב:

"וי"א דאמרינן מגו לפטור משבועה, אלא שאין זה מגו טוב לכן לא אמרינן ליה"

ושיטת השו"ע מבוסס על שיטת הר"י מיגש והרמב"ם דלא אמרינן מיגו לאפטורי משבועה, ושיטת הרמ"א מבוסס על שיטת הרא"ש והתוס' דאמרינן מיגו לאפטורי משבועה אם המיגו טוב.

ובט"ז שם כתב בביאור שיטת השו"ע:

"ונראה לענ"ד הטעם, דאף דיש סברא טובה מכח המיגו שטענתו אמת, מ"מ כל מה דאפשר לברורי מבררין כיון שי"ל שע"י השבועה יפרוש אנו עושין כן, דוגמא לדבר, דאזלינן בתר רובא בכל מקום, וכל היכא דיכול לברר לא סמכינן ארובא כמו שכתב המרדכי [ריש חולין, סי' תק"פ] בשם הר"י הלוי".

י. וכן מצינו גם באבן העזר (סימן קנ"ו סעיף ד' ובט"ז שם סק"ב) לגבי דיני חליצה דמי שמת ולא הניח אלא ולד שמת לאחר שלשים יום שיש לבדוק את הולד אם נגמרו סימניו כדי להתיר את האשה לשוק בלי חליצה, וכתב שם הט"ז דאין זה אלא אם הולד

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

בפנינו ואפשר לבודקו, אבל אם הולד כבר נקבר וא"א לבודקו סמכין על החזקה דכל שחי שלשים יום אינו נפל, עי"ש.

יא – יב. והנה גם בדיני הספיקות שבהן לפי ההלכה יש להקל בהן, כגון ספיקא דרבנן לקולא, וספק ספיקא לקולא דנו הפוסקים, האם יש להקל גם כאשר אפשר לברר את הספק, או שמא צריך לברר, ונבאר בקצרה, אף שסוגיא זו ארוכה מארץ מדה ויש מאות פוסקים שדנו בזה.

בספק דרבנן לקולא, נחלקו המושגה למלך (פ"ד מבכורות ה"א ד"ה ועוד אני) והשער המלך (מקואות פ"י ה"ו כלל ג'). לדעת המל"מ צריך לברר, והשער המלך תמה עליו מאוד וכתב שלא מצינו שצריך לברר בספק דרבנן, וכך גם בספק ספיקא אזלינן לקולא אף בדאפשר לברר.

אך באמת מפורש ברשב"א (חולין נ"ג ע"ב ד"ה כי פליגי) דבספק ספיקא צריך לברר, והש"ך (כללי ספק ספיקא סעיף ס"ו) הביא דבריו ונקט עיקר כדברי הרמ"א (שם סי' ק"י סעיף ט') שבס"ס אין צריך לברר, אך מ"מ כתב דאם אפשר לברר בלי הפסד ראוי להחמיר, וכ"כ עוד בכללי ספק ספיקא (ס"ק ל"א), עי"ש.

ובנודע ביהודה (מהדורא קמא יו"ד סימן מ"ג) נקט עיקר כדברי הרשב"א, עי"ש.

הרי לן דלא רק בדיני רוב וחזקות מצינו יסוד זה דכל שאפשר לברר צריך לברר, אלא אף בדיני ספיקות, בין בהלכה דספק דרבנן לקולא ובין בדין ס"ס לקולא, ובשניהם נחלקו הראשונים והאחרונים, ככל החזיון הנ"ל.

ב

ויש לעיין בשרש ההלכה ובטעמא דמילתא, דכיון דדינים אלה דסמכין ארוב ואחזקה הלכתא גבירתא המה, בכל דיני תורה, למה צריך לברר.

ולענ"ד יש בזה שתי דרכי הבנה.

א. כתב בפני יהושע (פסחים ט' ע"ב ד"ה תוד"ה היינו בתו"ד):

"דהא קיי"ל בפשיטות דבהיכא דסמיך בידן שאפשר לברר הספק לא מקרי ספק כלל ואם כן מהאי טעמא גופא כ"ש שיש לנו להחמיר בספק זה להצריכו מיהא בדיקה

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

שהרי אפילו ברובא דעדיף מחזקה כתבו רוב הפוסקים ביו"ד (סי' א' סע' א') דאע"ג דרוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן אפ"ה יש לבדוקו כשהוא לפנינו אף על גב דלא איתרע רובא וחזקת היתר כלל וכן בסכין בדוק מצרכין ליה לכתחילה לבדוק הסכין אחר שחיטה אף על פי שהסכין בחזקת בדוק ולא איתרע וכ"ש הכא דאיתרע חזקה טובא שיש להחמיר להצריכו בדיקה לכתחילה".

הרי דאם אפשר לברר אין כאן ספק.

וכיוצא בדבריו כתב המשנה למלך (בכורות שם פ"ד ה"א ד"ה והנני חוזר):

"דאף דקי"ל דספקא דרבנן לקולא היכא דיכול להתברר לא אזלינן לקולא משום דלא חשיב ספק כל שיכול להתברר וכמו שכתבו הראשונים ז"ל".

ועומק סברת המשנה למלך והפנ"י דכל דיני בירורי הספיקות רוב וחזקה, סד"ר וס"ס, לא ניתנו אלא כאשר נולד ספק בפנינו ועלינו להכריע בו לכאן או לכאן, להחמיר או להקל, לטמא או לטהר. אבל כאשר יש בידנו לברר את המציאות לאשורה כאילו אין כאן ספק, וכשאינן ספק אין דנים בכל הני הלכתא שלא ניתנו כאשר על כרחנו צריכים אנו להכריע בספק אלא כאשר בידנו לבדוק ולברר כאילו אין ספק. וכשאינן ספק אין רוב וחזקה וכדו'.

ולפי דבריהם אפשר שהלכה זו מה"ת היא ולא רק חומרא דרבנן ואכן כך משמע בשו"ת חמדת שלמה (אהע"ז סי' י"ט) בתשובה לבעל נתיבות המשפט, עי"ש.

ב. אך מדברי הרשב"א למדתי בזה הבנה אחרת, דבאמת יש כאן ספק אף אם בידו לברר את הספק אלא שאין להעלים עין מן האיסור, ולפיכך צריך לברר.

וכבר הבאתי לעיל מה שנחלקו הרשב"א והרא"ה בתורת הבית כאשר הרשב"א החזיק בדעת הרי"ף דאם השוחט לא הפליג לדרכו צריך לבדוק אחריו, והרא"ה כתב שאין זו אלא מדת חסידות, אבל מעיקר הדין אין צורך לברר.

והרשב"א השיב על דבריו במשמרת הבית (בית א' שער א' – דף ז' ע"ב), ודבריו עמוקים ונפלאים:

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

"עוד שגג בעיקר הדין שאמרו בראיות שהביא אמר שאין דברי הגאונים אלא מדת חסידות אבל לפי ההלכה אינו כן. והאמת כי הגאונים דברי חסידות אמרו ולא על הצד שחשב הוא אלא חסידות שכל ישראל ראויין לאותו חסידות ומחוייבין בו שכל שהשוחט לפנינו ולא נודע אם מומחה או לאו צריך לחוש שלא נהיה כמעלימין עין מן האיסור כיון שאנו יכולים לעמוד על בירורו".

וחידוש עצום יש בדבריו, דלכאורה כתב דבר והיפוכו בנשימה אחת, דמחד הודה לדברי הרא"ה שהלכה זו מדת חסידות היא ולא מעיקרא דדינא, אך מאידך כתב שמדת חסידות זו מחייבת את כל בית ישראל.

והנראה בעומק דבריו, שמצד אופי ההלכה ומהותה אכן מדת חסידות יש כאן, ולא כדברי האחרונים הנ"ל דכל שאפשר לברר אין כאן ספק, ואם ספק אין כאן רוב וחזקה אין כאן. דודאי יש כאן ספק ואם באנו לדון ביקוב הדין את ההר, יש לילך אחר רוב וחזקה ולהקל בספיקא דרבנן ובספק ספיקא. אלא שאין להעלים עין מן האיסור, וחסיד ומי שיראת ה' אוצרו בורח מן העבירה ואינו מתעלם מן האיסור הרובץ לפתחו, וכל אדם מצווה ביראת ה' וחסידות במדה זו.

ולפי דרכו יש לעיין דלכאורה זו מדרבנן ולא מה"ת, דחכמים הן הם אשר למדונו דרך חיים ותוכחת מוסר, ומקור הדברים בגמ' בפסחים בחזקתו בדוק, ומשם למדנו לכל יתר המקומות.

ויסוד הדברים דאין דיני פתרון הספיקות משנים את המציאות, ואף אם יש להקל משום רוב וחזקה, או מדיני ספיקות דספד"ר או ס"ס, מ"מ אם אכן איסור יש כאן עבירה בידו, אלא שאינו נענש משום שנהג כהלכה, וכפי שביארתי במק"א, ומשו"ה אמרו דאם אפשר לברר אין להעלים עין מן האיסור.

ולפי דרך זו קל להבין למה אין צריך לברר אא"כ אפשר לברר באופן מידי ובלי טרחה רבה והוצאה מרובה, דרק כה"ג הו"ל מעלים עינו מן האיסור, משא"כ כאשר א"א לברר אלא ע"י טרחה גדולה והוצאה מרובה, אבל לפי"ד המל"מ והפנ"י צ"ע לחלק בין אפשר לברר בקל או בקושי. אך אין בזה פירכא וקושיא, אלא הערה.

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

ג

ואפשר עוד בדרך זו דהיינו גם טעמא דגמרא, בעבו"ז (ל"ז ע"ב) לגבי ספר טומאה ברה"ר שספיקו טהור:

"כי אתו לקמיה דרבי ינאי אמר להו הא מיא בשיקעתא דבנהרא, זילו טבולו".

דכמו דאמרינן שאין להעלים עין מן האיסור, ואין זו מדת חסידות לסמוך על רוב וחזקה ושאר צדדי קולא כשאין בזה צורך גמור, אלא יש לברר ולבדוק, כמו"כ כשיש נהר בפנינו ובקל אפשר לטבול ולצאת מידי כל ספק ולברוח מן העבירה, כך ראוי לעשות.

אך להבנת האחרונים אין כל קשר בין סוגיא זו לכלל החזיון הגדול הנ"ל.

ודו"ק בכל זה.

אמנם מדברי הרמב"ם (הל' שאר אבות הטומאה פט"ו ה"ט) למדנו שאין זה אלא חומרא ולא מעיקר הדין דז"ל:

"אף על פי שספק ר"ה טהור כשיבוא לישאל אומרינן לו אם טבלת אין בכך הפסד, אם טבל ה"ז משובח, ואם לא טבל ועשה טהרות הרי הן טהורות, שספק רשות הרבים טהור".

ועיין במאירי (ע"ז שם):

"הלכה רווחת לענין טומאה שכל ספק טומאה ברשות היחיד טמא וברשות הרבים טהור ואף אם בא לישאל מטהרין אותו לגמרי ומ"מ מגדולי החסידים היו משיבים לשואליהם דרך עצה לילך ולטבול ולצאת מידי ספק".

ויש לעיין בזה עוד בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה (עדיות פ"ח מ"ד), וז"ל המשנה:

"העיד רבי יוסי בן יעזר איש צרידה על איל קמצא דכן ועל משקה בית מטבחיא דאינון דכיין ודיקרב במיתא מסתאב וקרו ליה יוסי שריא".

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

וכתב הרמב"ם:

"ודיקרב למיתא מסאב, ביארו בתלמוד שספק טומאה ברשות הרבים טהר להם, לפי שענין אמרו דיקרב מי שברור לו שנגע במת הוא שנטמא אבל אם נסתפק הרי זה טהור. ודבר במת לפי שהוא החמור שבטומאות, וכל שכן מה שלמטה ממנו שספקו ברשות הרבים טהור. וכך הוא כלל חוזר תמיד שספק טומאה ברשות הרבים טהור, אלא שלכתחלה אומרים לאותו אדם שנסתפק לא יזיק אם תטבול כיון שהמים מצוים על דרך הזהירות, ואמר הוא שאינו צריך טהרה ואפילו לכתחלה, ולפיכך נקרא יוסי שריא לפי שהתיר שלשה דברים כמו שאתה רואה. וכך דרכם שכל בית דין המתיר שלשה דברים קורין אותו בי דינא שריא. ופסק ההלכה בספק טומאה ברשות הרבים שאנו אומרים לו אין נזק שיטהר ואם לא נטהר ונתעסק בקדשים הרי הם טהורים בלי ספק לפי שספק טומאה ברשות הרבים מכלל ספקות שטהרו חכמים. וכל עדיותיו נכונות הלכה למעשה".

וצריך עיון במסקנת הדברים, דמחד גיסא הרמב"ם דבכל ספק טו' דרה"ר אומרים לו אם תטבול אין לך הפסד, ומשנ"כ קראו ליוסי בן יועזר יוסי שריא, אך בסו"ד כתב "ועדותו ברורה והלכה למעשה" ומשמע שאכן הלכה כמותו שאף לכתחלה אי"צ לטבול.

ושוב ראיתי שכבר דן בדבריו בשו"ת פנים מאירות (ח"ב סימן י"ד).

ועוד יש לעיין בזה במה שציין הגרעק"א בגה"ש לריש פ"ה בטהרות ובדברי הר"ש שם, דהנה איתא במשנה (טהרות פ"ה מ"א):

"השרץ והצפרדע ברשות הרבים וכן כזית מן המת וכזית מן הנבלה ועצם מן המת ועצם מן הנבלה וגוש מארץ טהורה וגוש מבית הפרס גוש מארץ טהורה וגוש מארץ העמים שני שבילין אחד טמא ואחד טהור הלך באחד מהם ואין ידוע באיזה מהן הלך האהיל על א' מהם ואין ידוע על איזה מהן האהיל הסיט את א' מהם ואין ידוע איזה מהם הסיט ר"ע מטמא וחכמים מטהרים".

ומשמע לכאורה דספק טומאה ברה"ר טמא, וכך גם במשנה ב' שם שר' יוסי אינו מטהר אלא בספק ספיקא, וכתב הר"ש דלכאורה משמע שלדעת רע"ק ור' יוסי ספק

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

טומאה ברה"ר טמא, אך בכל הש"ס משמע שלית מאן דפליג ולכו"ע טהור הוא. וכתב הר"ש ליישב:

"וי"ל דבעשה טהרות מודו ר' עקיבא ור' יוסי דברשות הרבים ספיקו טהור אפי' בחדא ספיקא כיון דאין להם תקנה אם נטמאים אלא בגברי הוא דפליגי ומחמרי להצריכו טבילה והזאה שמא היום ולמחר יתברר הדבר שניטמא דאפילו רבנן דמטהרי הא אמרי' בפרק אין מעמידין (דף לז ב) גבי יוסי בן יועזר דספק טומאה ברה"ר התיר להם ואמר ר' יוחנן הלכה ואין מורין כן וכי אתו לקמיה דר' ינאי אמר להן הא מיא בנהרא זילו טבולו והיינו לגבי גברא דאית ליה תקנה בטבילה אבל עשה טהרות מורין כן ואיפשר דאם נודע לו שהוא בספק קודם שעשה טהרות אם היה עושה טהרות אחרי כן היו טמאות לר"ע ור' יוסי".

וגם בדבריו מפורש שדברי רבי ינאי אינם אלא חומרא והנהגה נכונה וראויה ולא חיוב גמור.

וכל זה שלא כסברת הרשב"א לגבי אפשר לברר שחייב לברר מעיקר הדין. וע"כ שיכול לתקן אינו דומה ליכול לברר, אך בשורש הענין ויסודו, יש דמיון בין הני תרי הלכתא ושתי סוגיות אלה.

והנה כתב הר"ן בריש מס' פסחים דכיון שבדק האדם בית מחמץ כדין, אף אם ימצא חמץ בביתו בפסח אין בידו עון, דהתורה סמכה על החזקות, והקשה הג"ר שלמה איגר בגליון מהרש"א על הרי"ף שם, דהלא בידו לבטל, וכל שבידו לברר לא סמכין על החזקה.

אך באמת אין הביטול בירור אלא תיקון, ונראה שהגר"ש אזל לשיטתו שדימה בידו לתקן למה שבידו לברר.

ותירץ הגר"ש שכל הלכה זו דלא סמכין ארובא וחזקה היכא דאיכא לברורי אינו אלא מדרבנן, עי"ש.

ויש עוד לעיין בזה בדברי הבית יוסף (יו"ד סי' קפ"ג) לגבי מה שאסור לנדה לטבול ביום השביעי לז' נקיים לפני הלילה ונחלקו הראשונים אם אסרו לשמש או אף לטבול וכתב הב"י:

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

"ומה שכתב שאסורה לשמש לא מדרבי שמעון יליף לה ולא מגזירת חכמים הוא אלא מן התורה שמאחר שהוא יכול לבוא לידי איסור כרת אם ישמש ודאי שאסור לו לשמש מן התורה שאדם מוזהר ועומד שלא יביא עצמו למקום שיבוא לעבור על איסור כרת".

וביארתי במק"א שכונתו לגדר כללי של יראת שמים שודאי אסור לו לאדם לעשות מעשה כלשהו שעלול להביאו לידי מכשול בעבודה חמורה של איסור כרת. והדברים קרובים ביסוד גדרם למה שביארנו בכונת הרשב"א.

ודוק בכ"ז.

ד

מה מדת הטורח הנדרשת בבירור זה

והנה מבואר דכל היכי דא"א לברר בקל לא אטרחהו רבנן וסמכין על רוב וחזקה, אלא שקשה להגדיר את מדת הטורח המוטלת על האדם בבירור זה, וכתב השו"ע (תל"ז ס"ב) דאם המשכיר בעיר צריך לשאול אותו אם בדק את החמץ אבל אם אינו בעיר אי"צ לרדוף אחריו. ומבואר דכל שהוא נמצא בעיר, אף שודאי יש טרחה מסויימת להגיע אליו חייבים לברר. והט"ז (ס"ק ג') כתב דמקור ההלכה בדברי הר"ן בריש פסחים, אך באמת לא כתב הר"ן אלא דאם המשכיר קמן צריך לשאול אותו. אבל הב"י מדעתיה כתב דאם הוא בעיר צריך לשייליה, ויש לעיין האם חידוש יש בדבריו דכל עוד המשכיר בעיר צריך לטרוח אחריו, אף אם מדובר בעיר גדולה, ואף אם צריך לחפש אחריו אם הוא אינו בביתו וכדו', או שמא אף כונתו דאם המשכיר קמן ואין שום טרחה לשאול אותו, וצ"ע.

ולגבי דין רוב מצויים אצל שחיטה מומחין הם נחלקו הש"ך והפמ"ג, דהנה בשו"ע (יו"ד סימן א' ס"א) כתב דאם השוחט לפנינו צריך לבדוק אם הוא בקי בשחיטה ומקור הדברים בדברי הראב"ן, והש"ך (שם סק"ה) כתב שאם אפשר לרדוף ולמצוא את הראיה ולבודקה, וכך גם לגבי השוחט צריך לעשות כן.

והפמ"ג שם חלק על הש"ך וכתב דפשוט דכל היכי שא"א לבדוק אלא ע"י טירחא לא צריך לברר, עי"ש.

בדיקת הציצית לפני לבישת הטלית

וקשה לקבוע מסמרות בענין זה, ואין לנו אלא מה שמפורש בדברי הפוסקים.

וחידוש עצום מצינו במהרש"א (יבמות ס"ט ע"ב), דהנה איתא שם בגמ':

"היה ישראל שבא על בת כהן תאכל בתרומה, עיברה לא תאכל, כיון דעיברה לא תאכל, ליחוש שמא עיברה, מי לא תנן מפרישין אותן ג' חדשים, שמא מעוברות הן, אמר רבה בר רב הונא ליוחסין חששו, לתרומה לא חששו".

וכתב המהרש"א (שם ד"ה בפרש"י) "די"ל דלא אמרינן דנוקמה אחזקה אלא היכא דליכא למיקם אמילתא... אבל הכא כיון דאיכא למיקם אמילתא אם היא מעוברת אם לאו לא מוקמינן לה אחזקה".

ולכאורה תמוה דרך לאחר ג' חדשים שהוא זמן הכרת העובר בימי חז"ל איכא למיקם אמילתא, והלא הסכמת הפוסקים דרך כשאפשר לברר בקל ובאופן מידי לא סומכים על רוב וחזקה. ובודאי לא אמרו הלכה זו כאשר אפשר לברר רק לאחר ג"ח. וכבר תמה על המהרש"א בערוך לנר שם.

וצ"ל בסברת המהרש"א דשאני הא דצריך לברר, מהיכא שעומד להתברר מאליו ללא שום מעשה וטורח מצד האדם, דכאשר טורח יש בדבר לא חייבוהו חכמים לברר ולבדוק, אבל כאשר הענין יתברר בהכרח ומעליו, יש סברא לומר שאין להתירה לאכול בתרומה ויש לחוש שלאחר ג"ח יתברר שמעוברת היתה ואכלה באיסור, ודו"ק ועדיין צ"ע.

שקולה מצות ציצית

שקולה מצות ציצית

"שקולה מצות ציצית כנגד כל המצוות שבתורה" (נדרים כ"ה ע"א).

מעודי תמהתי במצוה נשגבה זו שעליה אמרו חז"ל שהיא שקולה כנגד כל מצוות התורה, א"כ למה היא תלויה ברצוננו הטוב, ואם ירצה אדם שלא ללבוש ד' כנפות פטור הוא ממצוה זו, ולא כמצות תפילין שהוטלה חובה גמורה על צוארנו ונכפתה עלינו הר כגיגית.

והנראה בזה, לפי התבוננות במהות מצוה זו וענינה, דהנה אמרו חכמינו ז"ל "תניא היה רבי מאיר אומר גדול עונשו של לבן יותר מעונשו של תכלת משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שאמר לשני עבדיו לאחד אמר הבא לי חותם של טיט ולאחד אמר הבא לי חותם של זהב ופשעו שניהם ולא הביאו איזה מהן עונשו מרובה הוי אומר זה שאמר לו הבא לי חותם של טיט ולא הביא" (מנחות מ"ג ע"ב) ובתוס' שם כתבו "מה שמדמה חותם של טיט לציצית שכן עושים לעבדים והציצית מעיד על ישראל שהם עבדי הקב"ה כדאיתא בפרק במה אשה (שבת דף נ"ז ע"ב) כבלא דעבדא תנן".

הרי לן דמצות ציצית יסודה וענינה חותם של עבדות, ויש להבין עבדות זו מהי ומה ענינה.

הרי ברור דתמצית העבדות היא קבלת עול, וכשם שעבד מקבל עול אדונו, כך איש ישראל מקבל במצות ציצית עול אלוקיו מלך מלכי המלכים הקב"ה, וכאשר בא האדם לקבל עול מלכותו למדונו חז"ל (ברכות י"ג ע"א) "למה קדמה פרשת שמע לפרשת והיה אם שמוע, כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואח"כ מקבל עליו עול מצוות".

וגם במצות ציצית נראה דתרתיה אית בה, קבל עול מלכות שמים בתכלת, המזכירה לנו כסא הכבוד כמ"ש (חולין פ"ט ע"א) "תכלת דומה לים, ים דומה לרקיע, רקיע דומה לכסא הכבוד", וכסא הכבוד הוא

שקולה מצות ציצית

מרכבת קדשו שעליו יושב השופט כל הארץ, וענין תכלת רומז לקבלת עומ"ש.

ומאידך מבואר דציצית רומזת לתרי"ג מצוות וביאר החינוך דציצית בצרוף ח' חוטין וה' קשרים בגימ' תרי"ג, הרי לן אף קבלת עול מצוות.

וכך נחשבים הציצית כחותם של טיט וכבלא דעבדא ועל ידם מקבל האדם על עצמו עול מלכות שמים ועול מצוות, וממליך על עצמו את מלכו של עולם.

וכבר ביארנו דעיקר עבודת העבדות ומעלתה היתירה היא בעבדות מתוך שמחה ורצון (עיין במנחת אשר שיחות על התורה מאמר "חותם של טיט"), ומזה הטעם לא ניתנה מצות ציצית כחובה גמורה, אלא נתלתה ברצון האדם, כדי שנקבל עול העבדות ברצון בשמחה ובאהבה.

"ר' שמעון בר יוחאי אומר כל הזריז במצוה זו זוכה ומקבל פני שכינה"

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

